

те дисциплине. Наравно, и овде је реч само о општем месту модерног научног мишљења и праксе.

Значајан део савремене филозофије (по обиму или и по резултатима), такође се креће овим путем. Различите позитивистичке и/или аналитичке филозофије управо у ограничавању својих метода и садржаја налазе аргументе сопствене вљаности. У распону од разметљивих почетака и великих надања (нпр. Конт), преко охолости «критеријума смисла» и «принципа верификације», све до скромности Витгенштајновог тутања и Рортијевог (нео) прагматизма, увек у складу са актуелним менама времена, овај мисаони ток савремене филозофије више баштини истинство модерне науке но класичне античке мудрости. Као типични изданци, последица или узрок свог времена, речени филозофски токови (п)остају лимитирани моћима модерне епохе. Криза која стоји у основи тог времена нужно захвата и његове понајбоље продукте.

Исто важи и за супротстављање, више класичне подухвате филозофије који се копирају у Хегеловој метафизичкој мрежи апсолутног духа. Потрага за исконом и реконструкцијом била вероватно да је доживела свој зенит са контроверзним Хайдегеровим »ослушкавањем«, баш као што и критичка теорија (укључујући и њену најновију социолошко-лингвистичку варијанту) не допире даље од утопијског предлошка. Шта тек рећи за тзв. постмодерну филозофију која заокупљена рушењем »великих прича« филозофске традиције није у стању да изгради властито стајалиште? И док се модерна медицина иссрпљује у сецирању свога предмета и бесомучној парцијализацији знања које остаје неспособно да обуји totalitet индивидуалног организма, то се (пост)модерна филозофија закључуја у самодовољност необавезних језичких игара које можда бивају и естетички ефектне али су зато рефлексивно најчешће празне па тако и практички безвредне.

*

Друга, специфична одлика (пост)модерне »ситуације времена« огледа се у чињеници да плуралитет филозофских дијагноза условљава и многобројност терапија које редом промашају услед једноставне чињенице да не постоји јединствени узрочник болести. Реч је о својеврсном зачараном кругу с обзиром да нуђене терапије (тј. начини »лечења времена«) остају немоћне услед сумњивих дијагноза неспособних да обуји totalitet оболелог организма.

Мада се у принципу очекује да се дијагноза успоставља ради бољег или бржег опоравка болесног »организма«, у овом случају тај хвале вредан циљ и чин — изостаје! Разлог датог изостаја најчешће су политичке, прецизније идеолошке природе.

Својевремене терапије либералне, комунистичке и фашистичке провођенијене; као и сада њихове данашње »нео« варијанте, најчешће помешане у »босанској лонцу« еклектичких друштвених и државних творевина (који на епохалном нивоу производе управо »босанска решења«) показале су се лажне. Све су се оне, по правилу, показале као пуке (само)обмане које привидно нуде решења, дају наду, све да би на крају произвеле тек горка разочарења.

* * *

Да ли постоји »излаз«, односно »права терапија« за болести нашег времена? Коначно, да ли модерна филозофија уопште може и треба тим послом да се бави? Претпоставка је, наравно, да је филозофија претходно у стању да пружи примерену, тј. целовиту и истиниту дијагностику свремености. Наше је мишљење да филозофија, уколико заиста мисли да задржи тај назив, и треба и мора да игра традиционалну улогу »захватања свог времена« (Хегел) јер у том чињењу реализује исконски смисао мудрости која смера ка рационалном лчењу истине, правде и лепоте. Због тога дијагностирање свог времена не само да је потребно и могућно, оно је нужно за очување филозофије.

С друге стране, савремена филозофија, за разлику од својих античких почетака, не би требала да се бави терапијама и рецептурама властитог предмета. То напротив излази из делокруга њене моћи. Такве активности неминовно је воде у идеологију, тј. онај не-филозофски статус у коме изневерава и своју суштину и своја хтења. То наравно не значи да филозофија треба да се самодовољно закопча у свој (пре)широки капут (понекад чак и без мало шињел!). Њена основна сврха јесте критичка дистанца спрам површине »здравог разума« јавног и сваког другог мињења, односно мисаоно пропитивање темељних претпоставки постојећег, као и рационално сагледавање његових потенција.

Руку на срце, изложење и тог самоизабраног (заправо: модерним временима условљеног)¹¹ домена јесте могуће, понекад чак и неизбежно, али само уз јасно наглашавање нових или не више — филозофских намера. Тиме добијају и филозофија и политика (или наука, или неки други практични/теоријски дискурс) а нико фактички не губи.

Београд, 7. 02. 1996.

¹¹ Положај филозофа у модерном свету, како то с правом примећује Гадамер, битно је ограничен: »Макар он и био позван да из свега извлачи радикалне консеквенце, пошто му пристаје улога пророка, онога који упозорава, проповеда или и само онога који све боље зна. (—) ... онја који филозофија мора... да буде сајстан различитости између његових сопствених захтева и његове стварности: Ханс-Георг Гадамер: *Истина и метода*, Сарајево 1978, стр. 20

ГДЕ САМ БИО, И ГДЕ СМО »МИ« ДАНАС У ОВОЈ ПРОФЕСИЈИ

Вејн Бут

Као што хиљаде оригиналних мислилаца истичу, живот је увек забуњујућа мешавина избора и прилика. Хиљаде других, нису шта мање оригиналних, кажу како је сваки избор заправо унапред одређен — у ствари, то и није избор. Овако посматрано, избори и прилике се стапају — обично у комбинацију одређујућих гена и одређујуће културе; само полуобразовани екстремисти могу да тврде како је реч искључиво о једном или другом.

Разлог због кога су заговорници стапања доследни у свом нападу на могућност избора јесте да је веома лако доказати како код сваког избора постоји нешто што му је претходило, било у генима или генерацијама. На срећу, то не значи да треба да стражујемо од коначне победе детерминизма; детерминисти, на крају, једноставно не могу да победе јер сви засигурно знамо — чак и детерминисти знају, чим су изабрали да верују у детерминизам — да ми вршимо некакав одабир. Заправо, веровање у могућност избора и практично бирање јесте оно што људски живот чини људским.

Зато кад мислим — и готово увек са захвалношћу — о свом животу као полууспешан наставник и псеудоучењак, обично размишљам о низу избора који ми се сада чине добрым с обзиром на то колико сам тада знао, и који су се показали као срећни када узмем у обзор колико тога нисам знао.

У оно време постојало је мноштво других околности које су ме могле навести да бирам другачије; заправо »вукли« су ме, у разним приликама — детаљи на захтев — да постанем фармер, агент за некретнине, новинар, зубар, спикер на радију, музичар, хемијски инжењер, новински магнат, професор религије на моронском одсеку и филозоф.

Избор овог последњег је био најближи томе да се оствари. Када сам као старији тинејџер открио Платона, хватао сам себе како дан и ноћ разматрам крупна питања (што сам и наставио да чиним). Сасвим сигурно бих као главни предмет одабрао филозофију да су Околности допустиле да универзитет Бригам Јанг има одсек за филозофију. Међутим, такав одсек тада није постојао, а скоро сви »најфилозофскији« наставници налазили су се на Одсеку за енглески. Куда бих друге него на енглески — без благе представе о томе у шта ће студије енглеског прерасти.

Избрао сам енглески јер сам желео да предајем студентима на начин на који су то чинили моји бољи професори — односно, са страсном посвећеношћу идејама, са промишљањем на што бољем, што прецизнијем и што је могуће моћнијем језику. Иако се моја мајка противила мом избору, понављала је како ћу стално бити сиромашан, нисам је послушао и када се сада тога сетим, мој главни разлог и даље изгледа лично добар. Сећам се како сам себи, и својим пријатељима говорио: »Зашто не изабрати професију која ће вам се, чак и без плате исплатити тиме што радите оно што највише волите?« Чуо сам десетине колеџа које о свом избору да предају хуманистичке науке говоре слично — али, наравно, чуо сам и оне који изражавају жаљење због тога што су се нашли у нечemu што је неко недавно назвао: »стравично захтевним и незахвальным послом, пуним лицемера, полтрона и нападних мистификатора.

Оно што нисам знао 1940. године јесте колико сам срећан избор направио. Био је благословен са најмање четири околности које бих волео да могу да пружим свим младим људима који су близу тога да се одлуче за студије хуманистичких наука.

Први моћни делић непредвиђене среће био је, једноставно, време — нешто чега ни најмање нисам био свестан. Као »уз почасти демобилисани« пешадинац, 1946. године приступио сам, и не знајући, групи младих људи који су из рата изашли гладни даљег образовања. Када смо се вратили из Европе и Азије, уписали смо студије и нашли међу осталима жељним учења, пружали смо једни другима подстицај на начин можда јединствен у историји образовања — по броју, по загрижености и успешности. (Зар није прилично здраво мерити успех на основу процента оних који су остали задовољни својим избором, ако узмемо у обзор да сваки избор изазива одређено незадовољство?) Ниједна претходна армија није могла демобилисати толико полуобразованих образовања жељних регрутa; ниједна претходна култура није тим бублицама обезбедила војничку надокнаду. Финансирала нас је федерација, у достојанственом сиромаштву током четири године које су водиле — бар оне приљежније — до доктората 1950. године. А за разлику од ранијих државних пензионера, могли смо, у комотним оквирима, да студирамо и пишемо шта желимо. Ако је икада постојала елитна генерација онда је то била наша.

Били смо поносни једни на друге а да то нисмо казивали (они који су још увек живи спадају у моје најбоље пријатеље.) Док смо водили помодне циничне, нихилистичке и револуционарне разговоре, имали смо осећај да смо благословени — или су га бар неки од нас имали. Чуо сам многе од наших наставника из тог времена како говоре: »Ваша генерација која се тек вратила из рата била је убедљиво најзанимљивија од свих које смо имали. Сви сте били толико захвални на свему што бисмо вам понудили.«

Ми који смо преживели сада једни другима говоримо исту ствар. Иако не могу да се сетим да су се заправо употребљавале речи као захвални или благословени у то време — то би се заиста могло сматрати сладуњавим — сећам се еквивалента: осећаја свакодневне горуће жеље да се оде на час, да се читају књиге, да се упуши у бескрајне дебате којих је кампус био пун. Не чујем баш много дипломата каснијих генерација који о својим студирањима причају онако како многи још увек говоре о свом студирању: »Биле су то најбоље године нашег живота.«

Тада, док смо се у ситне сате гурали по гарсоњерама да би расправљали о својим идејама, нисам ни знао колико је моје окружење посебно и необично. Када сам недавно прочитао Кафку је био страст (*Kafka was the Rage*) Анатола Бројара (*Anatole Broyard*) са пишевим живописним присећањем на живот у Гринич вилиџу непосредно после 1946. године, помислио сам: и ми смо имали свој Гринич вилиџ тамо, у чикашком Хајд парку, током истих година. Нашао сам се окружен, како сам једном рекао, људима који су припомену речи The Rambler одмах помишљали не на марку аутомобила, већ на неке значајне есеје из периодике, људима који су једни другима цитирали Елиотов »*Polilioprogenitiv*« (*Мудри кантинери господњи*... лежерно као да цитирају неки стих из Шекспирових сонета; људима који су знали ног Платона одназад и однапред, али који су били сигурни да ми, примењујући Аристотела, могу доказати у чему то њихов Платон греши. (»То је шашави платонизам« зарежао је један од њих док смо једном приликом улазили у лифт). Кафка је заиста био једна од наших страсти. Сви смо били, тако се чинило, страствени проучаваоци књижевности и филозофије, а такође смо били и страствено одани или комунизму или троцкизму или социјализму, Томи Аквинском или Карнапу или Раселу, Бетовену или Моцарту или Баху, Пикаску или Браку или Модријану. (До овог тренутка нисам размишљао о контрасту између авангардних визуелних и књижевних страсти, и нашег конзервативног музичког укуса.)

Други делић среће огледа се у квалитету факултета на који сам залутао. Мислио сам да сам University of Chicago одабрао због тога што је Роберт Мајнард Хачинс прокламовао праве идеје о образовању; нисам ни чуо да нешто што се зове чикашка школа књижевне критике. У ствари, нисам знао баш ништа о постдипломском програму књижевних студија и критике, изузев онога што сам нашао у *Partisan Review* и *Kenyon Review*.

Срећом, натрапао сам, онда не бих тако рекао, на друштво дискусији склоних, интелектуално радозналних и захтевних наставника који су веровали (можда помало арогантно) у оно што су радили. Желели су да нас преобратае у своју веру, а били су довольно учени и оригинални и довитљиви да нас наведу да се осећамо као да се налазимо у средишту свемира. (Да, било је и ту и тамо ленштина какав је био професор обавезног курса старенглеског који нам је првог дана рекао нешто као: »Знам да ће вам ово бити смртно досадна ствар, али ако мимо часова уложите још шест сати рада недељно, а ја уложим три сата подељено на часовима, добићете своје деветке.«)

Са толико филозофског и идеолошког врења на одсесцима за енглески у скорање време, млади људи који студирају тешко могу замислити доба када је већина одсека, за разлику од нашег, просто и агресивно избегавала филозофију — заправо, »идеје« ма које врсте изузев оних о историјском оквиру и утицају, са повременим освртом на морални суд. Наш одсек је више подсећао на данашње живажне и контроверзне одсеке. Сећам се Роналда Крејна који ми је био први ментор, како јадикује јер »изузев неколико представника нове критике са Јејла, наставници енглеског једноставно не обраћају пажњу ни на шта осим на романе, драме и поезију. Чланови његове групе, чикашке школе, били су поносни што могу да кажу да као што предају Шекспира, предају и Хјума, да их политика и наука интересују колико и књижевност. И били су у страсном, готово смртном сукобу са професорима који су сматрали да је у питању издаја традиционалног историјског проучавања.

Трећа срећа се догодила — сасвим независно од мојих студија — када сам се прикључио наставном особљу колеџа који је, иако је био део једног ширег истраживачког универзитета, имао властите промоције и самосталност у додели професура, и као резултат тога, потпуну слободу у објављивању радова. Хачинс је успео да успостави — што је право чудо када помислимо колико су мале шансе да се нешто слично покуша на било ком садашњем истраживачком универзитету — колеџ на коме се могла добити професура, на коме су се сваке недеље одржавали састанци предавача где се дискутовало о побољшању квалитета наставе. Велик број најбољих предавача чуо сам управо од колега на тим корективним састанцима; неки од тих слабо плаћених и посвеће-

них редовних професора касније су постали »имена« пошто је са-мостални колеџ био поново припојен а они открили да им будућност зависи од објављивања радова.

Ти катедарски састанци били су узор интелектуалног дијалога; тешки, оштри, често жестоки, с временом на време разметљиви, али су углавном демонстрирали шта значи заиста слушати нечије узнемиријуће аргументе. Када се данас тога сетим, претпостављам да су неки наставници размишљали на дуже стазе јер су сматрали да им професура зависи од тога како ће говорити на нашим скуповима на којима смо сви узимали учешће; неки су можда према њима и модификовали своје ставове. Али, заиста се не сећам ни наговештја таквог изневеравања. Често се све завршавало осећањем да сам погрешио, да сам научио нешто о нечём још исправнијем — не само о настави уопште, него о томе како читати и предавати ово или оно дело. Био сам у академском рају, или ми се бар тако чини кроз измаглицу од педесет година.

Тада је била пуха срећа, а не мудар избор, то што сам могао да се прикључим одсеку, колеџу и универзитету на коме је већина људи веровала у оно што ради — и што би и наставила да ради чак и ако их не би плаћали; на коме је већина људи тежила идејама зарад њих самих; на коме се већина осећала просто блажено јер су са сродним душама, јер су »изашли из ровова« и поново сплавају у »чистој постељини«; на коме је већина предавача чинила претходни покрета који се кретао од усих »књижевних студија« ка широком проучавању не само великих романа, драма и песама, него и разних других врста текстова. Ниједан од ових добитака није било могуће предвидети.

Чак и у то време, неке врлине нико није ценio. Пошто сам дипломирао објавио сам анонимно један чланак у коме сам оптужио своје факултетске наставнике да ме нису »припремили за посао« наставника. Њихово подучавање, тврдио је »Д. Фил.«, у часопису *Journal of General Education*, састојало се искључиво од студија, критике и историје. Нико од тих нагваждала, рекао је он, није му ни споменуо да ће се наћи у ситуацији да предаје есеје. Али, када се сада осврнем на она што су нам предавали, није толико очигледно да је њихово ћутање знак занемаривања. Они су нас на одређени начин учили како да поступамо не само са традиционалном »литературом«, већ и са оним што су називали »интелектуалним текстовима«, све време су инсистирали на томе да савладамо детаљну реторичку анализу.

Врхунац је био наш испит након прве године, који нјје представљао стандардну, досадну прроверу разумевања градива за коју је било потребно парцијално квазизнање о свим књижевним делима на енглеском. Уместо тога, пружили су нам шесточасовни изазов да одговоримо на тешка питања о структури два значајна дела: Војводића од Малфија Цона Вебстера (толико о »литератури«) и говора Едмунда Берка о помирењу са Америком. Не сећам се да ми је ико рекао да прочитам Аристотелову Реторику јер је то најбољи начин да се изађе на крај са Берковим богатим стилом. Али многи од нас су управо то учинили, тако да је донекле у ваздуху лебдело истинско реторичко истраживање. Реторику сам прочитао готово исто онолико пута колико сам прочитао и Берка, са сваким новим покушајем све више сам ценio и једно и друго дело. Када сам их спојио научио сам више о »реторици и композицији« током три месеца припреме тог испита него што сам икада могао на било ком педагошки конципираним курсус.

Другим речима, иако то нису експлицитно исказивали, моји наставници су некако предавали реторику — као — интелектуалну — дисциплину. Што се мене тиче, нису никада ни морали да посумњају у њену повезаност са универзитетским предавањима, али оно о чему су водили бригу на посредан начин се одразило на мој курс енглеског есеја и на моја каснија писања о реторици у различним текстовима. Укратко: била је то срећа тако добро прерушена да сам се ја заправо тада жалио због тога што је нема.

Четврти (или до сада већ пети?) део непредвидљивих и непоновљивих срећних околности огледао се у томе што сам напустио Чикаго и искусио девет година апсолутне слободе, без обавезе да објављујем. Једина најгора ствар по мени у нашем професионалном животу данас јесте пресија да се преурањено објављује. Само неколицина лицемерних бранилаца тренутног стања — најближи рођаци директора компаније дувана — поричу реалност слогана »објављивати или нестати« (*publish or perish*). Виђао сам изузетне предаваче које је то уништило (ово се посебно односи на једног од мојих изврсних — али — необјављиваних студената који је извршио самоубиство пошто је добио негативан одговор). Виђао сам још више оних које је осакатио притисак професуре чак и када није дошло до коначног одбијања. Моја срећна судбина, због које би свакако требало да осећам кривицу али не могу, јесте да сам све ово избегао, делом због тога што, уопште узвиши, у раним педесетим годинама притисак није био толики, али још више због једног помало комичног неспоразума.

Након три године које сам провео као доцент на Хејверфорду, године које су учврстиле моју несигурност иако ме је очински настројени председник лично уверавао да су ми шансе за професуру велике, одабрао сам — један од најбољих избора у мом животу — да напустим давно признати Хејверфорд (колеџ за мушкарце) и пређем на тада непризнати Ерлам (мешовити колеџ

од свог оснивања). Одабрао сам ово место јер сам за четири дана проведена у кампусу пронашао неограничен број колега са којима сам жеleo да предајем. Интелектуално они нису били ништа мање изазовни од мојих конкурената са Хејверфорда. Они су само били невероватно имуни на два вируса којима сам покушавао да се одупрем: један је био самодопадљиви, јавно изражени став да смо »ми ионако најбољи мушки колеџ у земљи, па зашто бисмо нешто мењали?«, а други разоткривање појединачних страсти да се »успе« — да се добије место у неком још моћнијем царству, можда чак и на Харварду!

Када сам разговарао са председником Ерлама о свом нашењу за шеф одсека за енглески рекао сам, »Претпостављам да ово укључује и професуру?«

»Наравно,« одговорио је он и та тема је нестала из мојих мисли на неколико година — док нисам добио писмо у коме је стајало да је председнику и Комитету савета (или неки сличан назив) драго да могу да ме обавесте да ми је додељена професура!

Добро би било кад би сви млади предавачи добили на дар тих »неколико година« — заиста не могу да се сетим тачно колико — да се сместе, опусте, размисле, без журбе испланирају, и онда, само ако заиста желе, објаве у више наврата редиговану и промишљену књигу, као што сам ја то учинио са Реториком прозе када ми је требало седам година да сачиним све неопходне изборе — не рачунајући године које су отишле на израду дисертације чији су се делови сачували у књизи.

Шести део добре среће чиниле су околности ван мог сазнанja. Због тога што сам, по традиционалним стандардима, био недовољно образован, мислио сам — без латинског и грчког, са мало историје и без озбиљне лингвистике, са спорадичним знањем поезије, драме и филозофије и томе слично — да морам да узмем једину ствар коју заиста познајем: романе и кратке приче. Касније је у часописима писало како сам прочитао »све романе и кратке приче« — иако, наравно, то није било тачно. Пошто сам се заинтересовао за критику прозе и ван онога до чега ме је рад на дисертацији о Тристраму Шендију довео, ускоро сам заиста прочитao све у пост-џејмсовској поплави површног прописивања правила за приповедање прича. Дакле, о томе сам писао. Тиме сам обухватио мноштво на сличан начин полуобразованих читалаца због којих је моја књига доживела већа признања него нека квалитетнија на било коју другу тему — о Чосеру на пример, или о метафизичарима, или о Семјелу Џонсону, или о реторици Вилинске краљице.

За неке карактере би онај у великој мери незаслужени успех који је уследио могао бити деструктиван. Ја сам свој карактер на њему изградио. Требало ме је, заслужено или не, подстицати; мој је тражио неку врсту драматичног потврђивања. То што сам га учврстио помогло ми је да сада, пошто сам се вратио у свет надметања, овога пута на један од главних универзитета, одолим искушењу да пишем о онеме до чега ми није стало, на начине које нисам поштовао. Без тог случајног успеха, плашим се да бих допустио страху од такмичења да ме или ујутка или поквари добар део онога што сам касније написао — а то никада не бих могао дозволити. (»Шта, никада?« »Па, тешко да бих икада!«)

Не могу а да не поредим оно што покушавам да кажем о овој професији, са начином на који један мој нешто млађи познаник који није из Чикага увек прича о томе. Професор Шарк је своју каријеру једним делом изградио на цинизму којим је шокирао у свом послу; отворено је тврдио, искрено или не, да жеља за славом и новцем диктира све његове потезе. Пошто је схватио да је шокирање на мудар начин прави пут до славе и новца, Шарк је рано најавио да је његов циљ да постане најбољи плаћени професор енглеског у земљи. Десило се да сам једном приликом држао предавање на неком универзитету само недељу дана након што је он просоју свој цинизам пред тамошње студенте. Рекли су ми како су га након његовог предавања о овом послу питали: »Зашто, ако не постоји суштинска разлика у квалитету између нека два дела — због чега, ако је ствар само у савладавању правила професионалне презентације, и како ви то називате, 'површинске реторике' — зашто сте у овом послу?« Он их је узнемирио својим одговором: »Па, без обзира на све, само после ове једне турнејице зарадићу довољно да купим порш.« Рећи овако нешто некоме чији су изгледи да након дисертације нађе било какав пристојан посао изузетно мали. (Шарк је однедавно почeo да се држи предавања о етици и критичарским врлинама; критика се овога пута проучава, богу хвала, ради ње саме!).

Оспоравањем јавне личности овог човека (нико не може знати његове праве мотиве) ризикујем макар имплицитну похвалу самоме себи. А ако је све то само напредак, онда, наравно, ово што сада чиним јесте један закаснели покушај да сустигнем њега и све остale... Али мислим да је оно што покушавам да кажем следеће: без обзира на то којим проблемима се бави ова професија и ми као предавачи сада и овде, наш главни задатак требало би да буде да обезбедимо четири врсте промена које могу заштитити нас и наше наследнике од изневеравања сопствених принципа. Врло добро зnamо да су »околности ван наше контроле«, и ис-

то тако зnamо да »околности мењају случај«. Зnamо да нико на своју руку не може да учини много у вези с чињеницом да академски свет није удаљен од изневеравања принципа онолико колико бисмо ми то желели. Али, ако довољан број нас буде радио на неким стварима, до промена ћe сигурно доћи.

Редовне студије. У планирању курсева и програма требало би да покушамо да пружимо студентима ону врсту пријатног изазива у предавању књижевности и идеја какав је био понуђен и мени, а вероватно и већини читалаца овог чланка. Треба да прихватимо одговорност за регрутовање најбољих младих срца и умова за наставнике у овим областима које су нас наши наставници учили да волимо. Чуо сам гласине да многе студенте којима је енглески главни предмет подучавају само теорији о књижевности, о томе да читају романе, драме и поезију на начин који ћe пре-неразити, или на који ћe омаловажити писце. Пошто и сам читам доста критичких текстова, нисам против »читања против« које по некад зовем и »надразумевањем«. Само, када се студенти уче да »читају против« а да нису научили да »читају за«, резултат је предвидљив и погубан.

Радомир Релић

Не предлажем да одустанемо од »филозофирања« за којим је Роналд Крејн чезнуо и до кога је и дошло. Само кажем да смо у опасности да растерамо потенцијалне наследнике уколико у средиште не ставимо радости читања прворазредних старијих и савремених дела. Потребно је обезбедити постојање будућих генерација које ћe се књижевношћу бавити због тога што то воле да раде, а не зато што су научили да је заговарање овог или оног интелектуалног стила, радикалног или реакционарног, исплативо. Мало блаже речено: ако ми не научимо људе да се баве нијансама и финесама романа, драме и песама (уј изазов да се о томе говори), ко ћe? Иако сам подржавао студије филма и народне књижевности и томе слично, убеђен сам, можда највише, да ма које изучавање у нашој области најбоље успева када га воде људи који су спознали радости читања.

Постдипломске студије. Онима који су заведени својим искуством са редовним студијама у овој најзахвалнијој (али скоро најслабије награђеној) од професија, треба да обезбедимо могућност да се пронађу негде у низу примера посвећеног, неприскретног трагања какво сам срео у Чикагу 1946. године. »Неприскретност« није нарочито омиљен термин у неким круговима, каже

се да непристрасност не постоји; »све је то политика«. Чак и они који тврде овако нешто добар су пример за оно што тражим, јер се отворено упуштају у разговор с нама који мислимо да је, у најбољем случају, реч о полуистини. Не треба да бринемо око тога која ће страна да победи све док студенти нашу расправу посматрају као покушај да се ствари домисле и докажу за љубав свог доказивања, пре него да би се освојили поени.

Почетници са или без могућности за професуру. Наставницима који починују треба осигурати неку врсту увода у истински посао, који служки књижевности и идејама и онима којима је до њих стало. Тренутно административно искоришћавање дипломираних асистената и хонорарних и помоћних наставника не само да онемогућава професуру, већ укида и било какав вид правог менторства, као и институционализоване привилегије и повластице. Да је неки диктатор наумио да уништи што је могуће више посвећених академаца, најбољи начин да то постигне био би да настави тренутну практику укидања места не би ли што више студената награђује у што више ученица у којима им предају хонорарни наставници за срамотно малу надокнаду.

Редовни професори. Волео бих да могу оном малом броју дипломација који се налазе на путу да постану професори да гарантујем период од три или четири године у којима ће бити потпуно ослобођени притиска да објављују радове. Такав сан није једнотавно остварити.

Зашто не бисмо покушали овако нешто?

При првом запошљавању свима који добију посао гарантовати шест или седам растеретених година: нико не би могао да буде отпушен након три године. На крају тог величанственог периода сваки асистент треба да одабере једну од три могућности коју ће следити до судњег дана који наступа три или четири године након тога. Све три могућности би нудиле отприлике сличне платне разреде и статистичке шансе за професуру:

1. Изјашњавам се првенствено као предавач коме ће се професура одредити највећим делом на основу свих расположивих доказа мог предавачког рада, укључујући моје белешке, предавања и радове које сам имао прилике да објавим. (Ова могућност у општим цртама може да се пореди са оном која је постојала на аутономном Чикаго колеџу, првој установи у којој сам радио). Штампани радови неће бити занемарени, али, исто тако нису неопходни.

нису последији. 2. Изјашњавам се првенствено као научник или критичар. Сагласан сам да предајем колико је потребно, али желим да се о мојој будућности суди на основу квалитета радова које сам објавио. Очекујам да се квалитет мојих предавања у највећој мери занемари (што је случај на већини »прворазредних« универзитета) изузев ако је недопустиво низак.

3. Желим да се моје место процењује на основу како мојих предавања тако и на основу научног рада јер верујем и у једно и у друго, и сматрам да и једно и друго радим добро. Од оних који процењују у овој варијанти треба затражити оно што се у данашње време често обећава или ретко испуни: потпуна и једнака тежина остваривања оба циља.

Ово није ни време ни место да се разраде детаљи овог ут-
пијског плана. Али, подсећам вас да ове три варијанте већ посто-
је у различитим институцијама и с тим да су високе награде резер-
висане за другу опцију (у престижним институцијама) као и са
вршењем великог притиска на колеџ слободних уметности да
постану истраживачки центри.

Знам пензионисане колеге који о академији говоре на начин сличан Кастиљонеовом наратору из друге књиге Дворанина. Он каже како је био запаљен оном »грешком... коју чине стари људи: како сви они славе време које је прошло, и криве садашњост, омаловажавају наша дела и опхочење и све оно што у младости нису«. Чини се како сви тврде да се сваки добар обичај, све добро у животу, свака врлина, »креће увек од зла ка горем«.

Истини за вољу, чини се као ствар дубоког разума и вредна бележења да зрело доба, које је од дуга времена уобичајило да доноси савршеније судове, по овом питању толико застранило да не схвата да ако је свет све гори и гори, и ако су очеви начелно бољи од деце, одавно је требало да достигнемо време које представља крајњи степен зла од кога нема горег... Одувек је то била нарочита мана овог доба.

Надам се да у овоме о чему мислим као о својој осмој деценији писања, не звучим тако. Заправо, прилично сам сигуран — колико год се то шокантно чинило неким читаоцима — да данас више студената има прилику да осети заводљивост доброг предавања него што је то био случај у мојој младости. Вероватно је више студената сада него половином века који могу интелигентно да говоре о томе зашто студирају то што студирају. Проблеми варирају од генерације до генерације, али никада нећемо имати добар доказ о томе да смо обележени. Као што хиљаде оригиналних мислилаца истичу, неизбјегљно је дозволити да вас негативно интонирана уопштавања о садашњости и будућности спрече у време да осветите угао у коме се налазите.

РЕЧНИК КАО ПИСМО

Драган Стојановић

Грешка

Књига Бранке Арсић и Мрђана Бајића *Речник-Dictionary*, та књига »која не жели да буде књига«, почива на претпоставци, мада не живи од идеје да дела ликовне уметности нешто значе. А када се, свеједно како, једном зађе у подручје омеђено проблемима семантизма слике (или скулптуре), онда су могуће најразличитије, веома узбудљиве ствари, што подухват Бранке Арсић управо и показује. Промишљена и нехажна, са златним зрнцима ерудиције по целовима и међу прстима, али уздајући се више у своју имагинацију, па и у срећан случај, ова списатељица развија своје текстове тако да њихов смисао буде у вези са Бајићевим делима, али не тако што би се у њима излагао смисао тих дела, то јест »понављањо« у језику они што се, посматрајем, односно заједничким радом посматратчевог ока и духа, конституише као смисао, када је слика (скулптура) на одговарајући начин сагледана. Бранка Арсић не тумачи Мрђана Бајића. Она са његовим производима води специфичан дијалог, а каже нам, на крају књиге, да је то чинила и са њим самим, што можемо да верујемо, али о чему на основу књиге не можемо ништа да кажемо. У том дијалогу са скликама и скулптурама, који може бити оцењен и као спор, и као узајамно подстицање, иронично и субверзивно реплицирање, али и као ведра шала, некад и као умиљавање; у том разговору, који себе хоће подједнако као продужетак филозофског текста и сликарског стварања, као освајање непознатог предела духовне игре, уз помоћ неиспробаних средстава и стратегија; у том утку на оно што Мрђан Бајић саопштава стварајући призоре, Бранка Арсић не покушава да најпре појми и развије све оно што смисао Бајићевих дела латентно јесте, па да, полазећи од тога, заподене сопствену причу. Она се у том разговору, и када је умиљавање и када је утук, ослања на један једини елеменат међу свим оним елементима који чине семантизам слике, па и то да би га се одмах ослободила, рачунајући да је доволно што је тако створена залеђина на коју ћемо ми, док читамо, и онако мислити више него што је њеном тексту потребно.

мислил више него што је њеном текућем потребама.
Као што је показано у мојој књизи *О идили и срећи. Хелиогропно лутање кроз сликарство Клода Лорена*, у конституисању смисла слике учествују семантизам њене теме, ликовна обрада те теме (узайамно деловање ока на руку и руке на око уметника), избор аспеката тематског садржаја у којем ће овај бити учињен видљивим, цртажко и колористичко наглашавање појединачних аспеката приказаног тематског садржаја, композиција дела, коју треба разликовати од избора аспеката, најзад, »пројектовање« тачке са које слика ваља да буде посматрана и, што је важније, »пројектовање« опште духовне перспективе у којој ће се доживети, осетити и разумети све оно што је као слику чини — »пројектовање« које зависи од својства слике а не од контингенције посматрачевог ока или његове тренутне настројености. Слика која посматрачу наметне свој »дух« као ову перспективу управо је у сукобу са овом контингенцијом, тиме што је у рецепцији њиме све што је случајно и произвољно отклоњено или бар ограничено. Сам, пак, семантизам теме, са своје стране, зависи од назлова слике, познавања садржаја који чине тему (ствари, људи, догађаја, односа... који су приказани), као и способности да се разумеју и думисле импликације тих садржаја, њихов алузивни потенцијал, симболичка вредност, евентуални митолошки статус, изван и не зависно од слике.

Од свега овога, о чиму би тумач дела ликовне уметности морао подједнако да води рачуна, Бранки Арсић важан је само наслов слике, као један од путоказа када се усмерава значењска енергија њене теме, при чему он уопште не мора увек доиста и бити од пресудне важности у целини њеног смисла. Тај наслов Бранка Арсић доживљава као убод, који је наводи, тера или чак приморава да узврати, напуштајући слику. Шести елеменат семантизма слике, успостављање опште духовне перспективе у којој слика „жели“ да буде виђена и схваћена, и саобрађавање сопствених закључака о слици ономе што из поштовања те перспективе произлази, овде се претвара у изазов да се, у својеврсном преокретању, рад у језику усмири сасвим другачије него што смисао слике у целини налаже. Уместо да се поштује оно што трахи слика која се интерпретира, Бранка Арсић, будући да није интерпретатор и не жели то ни да буде, намеће ономе на шта ју је наслов слике упутио сопствену духовну перспективу, утапа то у сопствену артикулацију. О слици се више не бринемо.

Тако добијамо двоструко именовање и двоструку анализу онога што су означили наслови појединих слика и есеја, и што чини речник, а што, ваљда, и у свету некако постоји. Једном је именовање и анализу извршио сликар, други пут, хватајући га за реч, реч — наслов, његова саговорница. Када је убод деловао, почиње расправа о томе како стоји с феноменом на који наслов упућује,